

НАУКОВА АТРИБУЦІЯ, ОЦІНКА ТА ДОВЕДЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

УДК 94(477)"134/1648"

РІДКІСНИЙ ТИП НАСЛІДУВАННЯ ДИРХЕМУ ХАНА ТОКТАМИША З КНЯЗІВСЬКИМ ЗНАКОМ ВОЛОДИМИРА ОЛЬГЕРДОВИЧА

Потильчак О. В.,

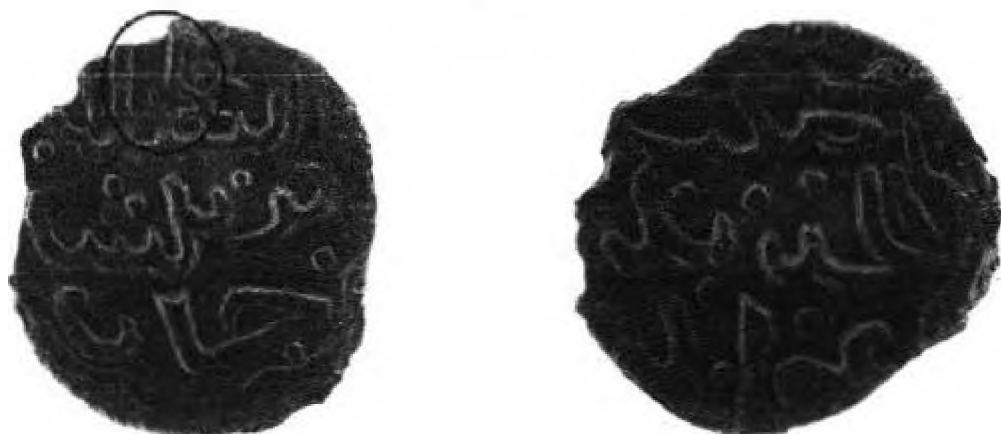
*д.і.н., професор, завідувач кафедри джерелознавства
та спеціальних історичних дисциплін*

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Початок польового сезону 2018 р. приніс доволі несподіване відкриття. Група дослідників навчально-наукової лабораторії експертизи культурно-історичних цінностей кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова під час обстеження ділянки ріллі на захід від села Віницькі Стави Васильківського району на Київщині виявила, як спочатку здавалося, звичайний золотоординський дирхем. Проведене пізніше в лабораторних умовах ретельне дослідження цієї знахідки дало несподівані результати. Дирхем, атрибутований як емісія хана Токтамиша карбування Сарая ал-Джаділа з датою 794 р. Х. (1391 – 1392 рр.), мав характерну особливість штемпеля. На його аверсі вище титулу та імені хана розміщено князівський знак відомий нумізматам на монетах київського князя Володимира Ольгердовича (1362 – 1394).

Спочатку наші пошуки аналогій цій знахідці серед відомих нумізматам типів джучидських монет та їхніх руських і литовських унаслідувань результатів не дали. На цій підставі було зроблено попередній висновок про те, що виявлена на Васильківщині монета імовірно є досі невідомим типом унаслідування ординським дирхемам, карбованим у другій половині XIV ст. Пізніше в нумізматичній літературі вдалося знайти опис аналогічної монети, виявленої у складі скарбу із 1185 ординських дирхемів, знайденого на початку 2000-х рр. у Клімовському районі Брянської області Росії. Ще одна монета такого типу знайдена в Україні, проте обставини та локація знахідки так і залишилися нез'ясованими [3, с. 95]. І нарешті, листування з одним із авторів першої публікації монети, нумізматом-медієвістом із Чебоксар (Російська Федерація) О. В. Тростьянським дозволило встановити факт наявності четвертої відомої дослідникам і колекціонерам монети цього типу. Її було знайдено в складі невеликого комплексу синхронних у часі монет у Хоролському районі Полтавської області.

Виявлена монета виготовлена зі срібла, має вагу 0,87 г і діаметр 13,53–15,54 мм. На аверсі карбівки оточений хвилястим рантом скорочений напис арабською мовою в три рядки: *السلطان / توكتاميش / خان* (Султан/ Токтамиш/ хан). Над верхнім рядком (скорочене написання титулу – «Султан») розміщено князівський знак Ольгердовичів. Реверс містить скорочений текст арабською мовою: *ض ن / الجديد / ٧٩٤* (Карбовано / ал-Джадід / 794) так само обрамлений хвилястим рантом [1, арк. 10; 4, с. 47 (413)]. Незважаючи на втрату невеликої частини площі монетного поля карбівка досить добре збереглася. Всі легенди та зображення розбірливі та читаються (див.: рис. 1).

Рисунок 1 – Наслідкування дирхему хана Тохтамиша карбування Сарая ал-Джадіда, 794 р. Х, із князівським знаком Ольгердовичів. Вінницькі Стави Васильківського району Київської області. Зображення збільшено.

Монета що публікується дозволяє також уточнити деталі пов'язані з атрибуцією князівського знаку на її аверсі. Йдеться передусім про його стилістичну подібність із протогеральдичним знаком на денаріях Володимира Ольгердовича, просторову орієнтацію останнього, пропорції та деяку візуальну схожість князівського знаку нашої монети з варіантами родового герба Рюриковичів домонгольського періоду.

Як видно з рисунку 1, просторова орієнтація князівського знаку на аверсі нашої монети доволі чітка. Він зорієнтований саме хрестом донизу та має видовжені пропорції, що нагадують «тризуб» з центральним «зубом» у вигляді хреста. Уважні спостереження дозволяють припустити певний стилістичний зв'язок князівського знаку нашої монети з родовими гербами київських князів Х–XI ст. присутніми, зокрема, на монетах Володимира Святославича, Святополка Володимировича та Ярослава Мудрого, а також прямі аналогії з геральдичним знаком відомих ще з публікації 1876 р. київських денаріїв Володимира Ольгердовича [Див.: рис. 2], [2].

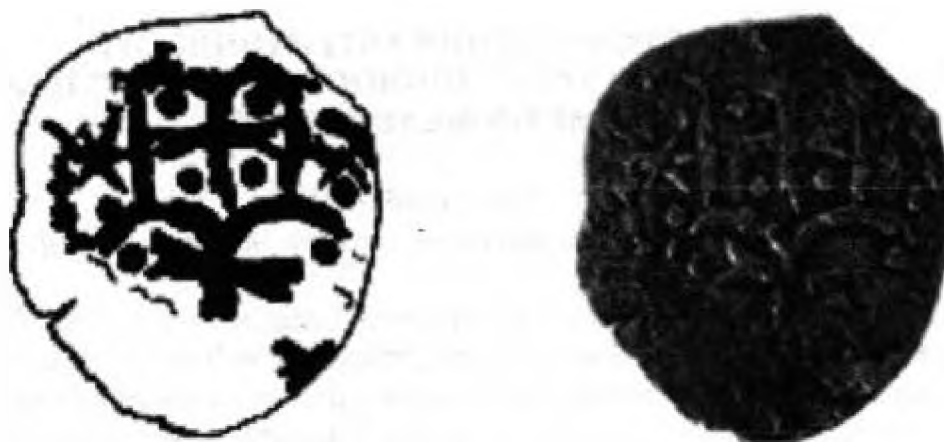

Рисунок 2 – Абрис і фото аверсу денарія Володимира Ольгердовича київського карбування з князівським знаком. Зображення збільшено.

Таким чином є підстави стверджувати, що ми маємо справу з маловідомим, доволі рідкісним на сьогодні та практично недослідженим у нумізматиці типом наслідування дирхему (дангу) хана Токтамиша карбування київського князя Володимира Ольгердовича (1362 – 1394). Дуже обмежена кількість відомих нумізматам поодиноких знахідок монет цього типу (усього 4 примірники!) не дає наразі підстав для широких узагальнень, проте все ж дозволяє порушити у наступних дослідженнях кілька важливих питань щодо емітента монети, причин випуску цього типу наслідування, періоду карбування, специфіки обігу, а також уточнити окремі деталі пов'язані з атрибуцією князівського знаку на аверсі монет.

Джерела та література:

1. Наслідування дирхему хана Токтамиша карбування Сарая ал-Джаїда 794 р.Х. (1391 – 1392 р.). Інв. № 33 // Польовий опис постійно діючої нумізматичної експедиції за темою «Грошовий обіг Правобережної України у XVI–XVIII ст.ст. (region Південної Київщини та Середнього Поросся)» / Навч.-наук. лабор. експ. культ.-істор. цінностей каф. джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін НПУ імені М. П. Драгоманова. – 10 арк.
2. Антонович В. Б. О новонайденных серебряных монетах с именем Владимира / В. Б. Антонович // Труды III Археологического съезда (Киев, август 1874 г.). – Т. II. – К., 1878. – С. 151–157.
3. Тростянский О. В. Новый тип монет Киевского княжества конца XIV в. / О. В. Тростянский, Б. И. Леонюк // Нумизматика Золотой Орды: Научный ежегодник. – 2016. – № 6. – С. 95–97, 156.
4. Сагдеева Р. З. Серебряные монеты ханов Золотой Орды / Р. З. Сагдеева. – Москва, 2005. – 80 с.